

ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΛΕΝΤΖΗΣ, Η αμοιβαία εμπιστοσύνη ως θεμέλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης - Μια νομική θεώρηση, εκδ. Ευρασία, Αθήνα, 2023, 256 σελ.

Με την παρούσα μονογραφία, ο Επίκ. Καθηγητής της Νομικής Σχολής του ΑΠΘ κ. Δημοσθένης Λέντζης προσεγγίζει τη θεμελιώδη αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία, μολονότι δεν καταγράφεται ρητά στο πρωτογενές ενωσιακό δίκαιο, αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για την επίτευξη της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Εξ αρχής, ο συγγραφέας αναγνωρίζει ότι η εν λόγω αρχή διαδραματίζει πρωτεύοντα ρόλο για το ενωσιακό οικοδόμημα στο σύνολό του. Εντούτοις, για μια σειρά από λόγους, επιλέγει να εξετάσει εκτενώς τη λειτουργία της στο πλαίσιο δύο νευραλγικών τομέων: της εσωτερικής αγοράς και του Χώρου Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης. Η μελέτη διαρθρώνεται σε δύο βασικά μέρη, το καθένα από τα οποία είναι αφιερωμένο σε διαφορετική πτυχή της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης.

Το πρώτο μέρος αναφέρεται στην αμοιβαία εμπιστοσύνη στην ισοδυναμία των εθνικών νομοθεσιών. Ο συγγραφέας επιλέγει να προσεγγίσει τη συγκεκριμένη πτυχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης μέσα από το παράδειγμα της εσωτερικής αγοράς, η εγκαθίδρυση και η λειτουργία της οποίας στηρίχθηκαν κατά βάση στην αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης. Η τελευταία τελεί σε άμεση σχέση με την αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, αφού η ύπαρξη αυξημένου βαθμού αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των κρατών μελών ως προς την ισοδυναμία και την αποτελεσματικότητα των εθνικών νομοθεσιών αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για τη λειτουργία και την εμπέδωση της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης. Η εσωτερική αγορά πράγματι αποτελεί τον τομέα εκείνον όπου η αμοιβαία εμπιστοσύνη διαμορφώθηκε («γεννήθηκε» και «ανδρώθηκε», όπως πολύ χαρακτηριστικά επισημαίνει ο συγγραφέας) ως αυτοτελής νομική αρχή ακριβώς λόγω της αποτυχίας των αρχικών προσπαθειών του νομοθέτη να εναρμονίσει τις εθνικές νομοθεσίες των κρατών μελών σε επιμέρους τομείς για την εξάλειψη των τεχνικών εμποδίων στις συναλλαγές εντός της εσωτερικής αγοράς. Έτσι, η προσφυγή στην αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης, με πρωτοβουλία του Δικαστηρίου της ΕΕ (ΔΕΕ), αποτέλεσε μονόδρομο για την ταχύτερη υλοποίηση των θεμελιωδών ελευθεριών και την έγκαιρη ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς. Το πρώτο κεφάλαιο αυτού του πρώτου μέρους του βιβλίου είναι αφιερωμένο σε μια από τις θεμελιώδεις οικονομικές ελευθερίες της εσωτερικής αγοράς, στην ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων, που αποτελεί, εξάλλου, και τον πρώτο τομέα όπου η αμοιβαία εμπιστοσύνη στην ισοδυναμία των εθνικών νομοθεσιών καθώς και στην ορθή εφαρμογή των ισοδύναμων εθνικών νομοθεσιών επέτρεψε την προσφυγή, μέσω της νομολογίας του Δικαστηρίου, στην αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης και τη μετέπειτα «κιοθέτησή» της από τον νομοθέτη της Ένωσης για την ταχύτερη ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς. Εκκινώντας από τον τομέα των εμπορευμάτων, ο συγγραφέας εξηγεί αναλυτικά πώς η εφαρμογή της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης μεταλαμπαδεύτηκε σύντομα και στους υπόλοιπους τομείς της εσωτερικής αγοράς, φθάνοντας, σε ορισμένες περιπτώσεις, μέχρι του σημείου της πλήρους υποκατάστασης της εναρμόνισης των εθνικών νομοθεσιών. Ένα τέτοιο παράδειγμα, στο οποίο και αφιερώνεται το δεύτερο κεφάλαιο του πρώτου μέρους του βιβλίου, αντλείται από τον σχετικό με το δικαίωμα εγκατάστασης τομέα και αφορά την αμοιβαία αναγνώριση των επαγγελματικών προσόντων.

Το δεύτερο μέρος της μονογραφίας, από την άλλη, εξετάζει την αμοιβαία εμπιστοσύνη στην ορθή εφαρμογή, από τις εθνικές διοικητικές και δικαστικές αρχές, των ισοδύναμων εθνικών νομοθεσιών και των ομοιόμορφων ή εναρμονισμένων ρυθμίσεων του δικαίου που παράγει η ίδια η Ένωση μέσα από το παράδειγμα του Χώρου Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης (ΧΕΑΔ). Όπως εξηγεί ο συγγραφέας, ο τομέας αυτός επιλέχθηκε, διότι εκεί η αμοιβαία εμπιστοσύνη προσέλαβε τα σημερινά της χαρακτηριστικά υπό την πίεση του αιτήματος για αποτελεσματικότερη προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Επισημαίνεται ότι, σε αντίθεση με την εσωτερική αγορά, η αμοιβαία εμπιστοσύνη παίζει εξέχοντα ρόλο στο πλαίσιο του ΧΕΑΔ, αφού η ύπαρξη αυξημένου βαθμού εμπιστοσύνης μεταξύ των κρατών μελών αποτέλεσε τη βάση για την ίδια τη συγκρότηση αυτού του χώρου. Αυτό οφείλεται στο γεγονός

ότι, ενώ στην περίπτωση της εσωτερικής αγοράς η προσφυγή στην αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης συντελέστηκε σταδιακά μέσω της νομολογίας για την ταχύτερη ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς, στην περίπτωση του ΧΕΑΔ η αμοιβαία αναγνώριση επιλέχθηκε εξαρχής από το πρωτογενές ενωσιακό δίκαιο ως το κύριο μέσο για την εγκαθίδρυσή του. Από την ανάλυση που ακολουθεί προκύπτει ότι, ενώ δεν αμφισβητείται η ισοδυναμία των δεσμεύσεων ως προς την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων που έχουν αναλάβει τα κράτη μέλη, αυτό που αμφισβητείται είναι το τεκμήριο ότι όλα τα κράτη μέλη τηρούν με τον προσήκοντα τρόπο τις εθνικές νομοθεσίες τους περί σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων και του κράτους δικαίου. Προβληματισμοί ως προς την ικανότητα των εθνικών αρχών να τηρούν στο ακέραιο τις εν λόγω δεσμεύσεις εκφράστηκαν για πρώτη φορά από το ΕΔΔΑ με αφορμή τις συνθήκες υποδοχής των αιτούντων άσυλο που επικρατούν στην Ελλάδα. Τότε ήταν που κατέστη σαφές ότι η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης πρέπει να οριοθετηθεί και πρέπει να μπορεί να κάμπτεται κάθε φορά που συντρέχουν φαινόμενα συστημικών ή γενικευμένων παραβιάσεων θεμελιωδών δικαιωμάτων (ιδίως, περιπτώσεις παραβίασης της απαγόρευσης απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης). Στη νομολογία αυτή σύντομα προσαρμόστηκε και η νομολογία του ΔΕΕ, προκειμένου να μην κλονιστούν οι σχέσεις μεταξύ της ενωσιακής έννομης τάξης και της έννομης τάξης του Συμβουλίου της Ευρώπης. Το ΕΔΔΑ δέχθηκε κάμψη του τεκμηρίου ορθής εφαρμογής των εγγυήσεων προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων και σε περιπτώσεις μεμονωμένων παραβιάσεων, με το ΔΕΕ να υιοθετεί σε μεγάλο βαθμό αυτή τη θέση, διευκρινίζοντας ωστόσο ότι οι εν λόγω περιπτώσεις πρέπει να είναι εξαιρετικά σοβαρές. Ο συγγραφέας αναλύει διεξοδικά όλα αυτά τα ζητήματα στο τρίτο κεφάλαιο της μονογραφίας που είναι αφιερωμένο στην αμοιβαία εμπιστοσύνη ως θεμέλιο του κοινού ευρωπαϊκού συστήματος ασύλου. Η επιλογή αυτή δεν εκπλήσσει, καθώς, όπως ήδη αναφέρθηκε, η πρώτη αμφισβήτηση της αμοιβαίας εμπιστοσύνης στο πλαίσιο του ΧΕΑΔ αφορούσε τον τομέα της πολιτικής ασύλου, όπου μάλιστα έχει επέλθει ευρεία εναρμόνιση των εθνικών νομοθεσιών. Στο τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο του βιβλίου εξετάζεται η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης ως θεμέλιο του τομέα της δικαστικής συνεργασίας σε ποινικές υποθέσεις, όπου εκδηλώθηκε έντονη αμφισβήτηση της αμοιβαίας εμπιστοσύνης στην ορθή εφαρμογή των εγγυήσεων προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Μέσα από την ανάλυση της Γνωμοδότησης 2/13 του ΔΕΕ και σειράς υποθέσεων με αντικείμενο, μεταξύ άλλων, αίτημα εκτέλεσης ευρωπαϊκών ενταλμάτων σύλληψης, ο συγγραφέας καθιστά σαφές ότι το ΔΕΕ δέχεται κάμψη της αμοιβαίας εμπιστοσύνης στην ισοδυναμία των εθνικών νομοθεσιών καταρχήν μόνο στις ρητά προβλεπόμενες από τον νομοθέτη της Ένωσης περιπτώσεις, ενώ επιτρέπει (υπό τον φόβο του ΕΔΔΑ) την αμφισβήτησή της στην ορθή εφαρμογή των εγγυήσεων προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων σε περιπτώσεις συστημικών ή γενικευμένων παραβιάσεων καθώς και, υπό όρους, σε περιπτώσεις μεμονωμένων παραβιάσεων που είναι ιδιαίτερα σοβαρές.

Τέλος, στο επίμετρο που περιλαμβάνεται στο βιβλίο εξετάζεται συνοπτικά η σχέση της αμοιβαίας εμπιστοσύνης με τις κοινές αξίες του άρθρου 2 ΣΕΕ, ενόψει της κρίσης του κράτους δικαίου που παρατηρείται εσχάτως σε συγκεκριμένα κράτη μέλη. Η μονογραφία ολοκληρώνεται με ορισμένες συμπερασματικές σκέψεις.

Η παρούσα μελέτη διακρίνεται, αφενός, για την πρωτοτυπία της, καθώς επιχειρεί να εξετάσει, στο πλαίσιο συγκεκριμένων τομέων που έχουν επιλεγεί με προσοχή, τη λειτουργία της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, μιας αρχής που δεν καταγράφεται στο πρωτογενές ενωσιακό δίκαιο και μέχρι πρότινος είχε απασχολήσει σε περιορισμένη μόνον έκταση τη νομολογία του ΔΕΕ. Αφετέρου, ξεχωρίζει για τη σφαιρική εικόνα που καταφέρνει να δημιουργήσει στους αναγνώστες γύρω από τη φύση και τα όρια της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης μέσα από συνεχείς αναφορές σε πάγια και πρόσφατη νομολογία του ΔΕΕ και του ΕΔΔΑ και παραπομπές σε πλούσια βιβλιογραφία. Το γεγονός, μάλιστα, ότι κάθε επιμέρους κεφάλαιο συνοδεύεται από αυτοτελή σύντομα συμπεράσματα διευκολύνει τον αναγνώστη να αντιληφθεί αρχικά τη λειτουργία της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης στους νευραλγικούς τομείς που έχει επιλέξει ο συγγραφέας και μετέπειτα τον κίνδυνο που εγκυμονεί η κρίση του κράτους δικαίου και της δημοκρατίας σε συγκεκριμένα κράτη μέλη. Για όλους αυτούς τους λόγους, η μονογραφία του Επίκ. Καθηγητή Δημοσθένη Λέντζη συνιστά αναμφίβολα σημαντική προσθήκη στη σχετική

ελληνική βιβλιογραφία και αναμένεται να αποτελέσει έργο αναφοράς για τους κοινωνούς του ευρωπαϊκού θεσμικού δικαίου.

Ευτυχία Μουαμελετζή